

**ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԴՆԵՐՈՒ ԴԵՐՆ ՈՒ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՄՓԻՒՌՔԻ ՄԷՋ (ՍՈՒՐԻՄ). ՅԵՏՀԱՅԵԱՅՔ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ**

Ֆիշենկյան Անի

պատմական գիտություններու թեկնածու,

ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ,

Սփիւռքի եւ Հայկական գաղթածախներու պատմության բաժին,

Հայաստանի Հանրապետություն

fishenkjanani@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0000-0476-8816>

Անվտվում

Սուրիոյ հայ համայնքի կազմաւորման օրերուն բարեբախտութիւն էր վերապրող սերունդին մէջ գտնել մանկավարժական բարձրագոյն կրթութիւն ստացած կամ երկրին մէջ մանկավարժական ծառայութիւն մատուցած ուսուցիչներ՝ Պոլսոյ Կեդրոնական վարժարանէն, Պերպերեանէն, Կարնոյ Սանասարեանէն, Արմաշի դպրեւանքէն, Մայր Աթոռի Գեորգ Ճեմարանէն եւ այլն: Իսկ անոնց բացակայութեամբ համայնքը, այս պարագային, հետամուտ պիտի ըլլար վերապրող կրթական մշակներ փնտռելու եւ անոնց վերաբերեալ հոգատար գտնուիլ:

Մերձաւոր Արեւելքի հայկական համայնքները աշխարհագրակաօրէն մօտ եղած են պատմական հայրենիքին: Արեւելքի հայկական համայնքներու պատմութիւնը հետազօտողները յանգած են այն եզրակացութեան, որ Արեւելքի երկիրներու մէջ ապաստանած հայորդիները կը տարբերին այլ ցամաքամասերու վրայ ապրող հայերէ, որովհետեւ անոնք առաւել նախանձախնդիր եղած են ազգային ինքնութեան պահպանման յատկանիշներով՝ կրօն, լեզու, պատմական յիշողութիւն, մշակոյթ եւ այլն: Իսկ այդ համայնքներու մէջ հայագիտական կեդրոններու առկայութիւնը անառարկելի ճշմարտութիւն էր, որով կ'իմաստաւորուէր տարուած գործունէութիւնը:

Մանկավարժական փորձագէտներու պատրաստումը դրականօրէն լուծուեցաւ (1938 թ.) համայնքի ազգային իշխանութեան եւ մտաւորականներու կողմէ՝ ստեղծելով ուսուցչական միութիւն, որ կը կոչուէր Հալէպահայերու ուսուցչական միութիւն: Համայնքի ղեկավարները նպատակ ունէին ոչ միայն բարելավելու մանկավարժներու մտաւոր կարողութիւնները, այլեւ ընդհանրացնելու ազգային կրթութիւնը ծնողների համագործակցութեամբ եւ խորացնելու հանրութեան հետաքրքրութիւնը ազգային կրթութեան նկատմամբ, ինչպէս նաեւ հոգալու նոր սերունդի մտաւորական պատրաստելու մասին, բարոյական եւ ֆիզիկական աճի օգտագործմամբ նորագոյն մանկավարժական ընկալումը: Այս միութիւնը գործեց մէկ տասնամեակէ աւելի. 1960-ական թուականներուն Սուրիոյ մէջ պետական սենտիքայի ստեղծումով դարձաւ պետական հսկողութեան ներքոյ:

Յօդուածը կ'ուսումնասիրէ հիմնական դրոյթները Սուրիոյ Հալէպի հայ համայնքի մանկավարժական փորձագէտներու կարեւորութեան եւ դասաւանդման մասնագիտական խնդիրներուն:

Հակառակ կատարուող աշխատանքներուն՝ հայկական վարժարաններու ամենամեծ խնդիրներէն մէկը մնաց ու կը մնայ ուսուցիչներու ոչ բաւարար մեթոտական զինուածութիւնը, որովհետեւ Սուրիոյ մէջ երկար տարիներ չէր եղած ուսուցչական կատրեր պատրաստող հայագիտական կեդրոն, ինչպիսին կար Պէյրութի մէջ՝ Համազգայինի հայագիտական բարձրագոյն հիմնարկը՝ Բանասիրական եւ պատմագիտական բաժիններով: 1996 թ. միայն սկսաւ գործել Հա-

մագգային Սուրիոյ շրջանային վարչութեան Հալէպի հայագիտական կեդրոնը, որ փորձեց լրացնել բացը:

Արհեստավարժ հայ ուսուցիչներու ներկայութիւնը նպաստեց արեւմտահայերէնի պահպանմանն ու զարգացմանը: Հայ ուսուցիչներու ջանքերով հայ սերունդը բարգաւաճեցաւ ու վերածնաւ դպրոցներէն ներս եւ դուրս:

Բանայի բառեր՝ Սփիւռք, հայագիտական դասընթացք, մանկավարժ, ուսուցիչ, մեթոտական, փորձառութիւն, դաստիարակութիւն:

Համառօտ ներածութիւն:

Հայագիտութեան ուսման նպաստող հիմնարկներու կամ դասընթացքներու կազմակերպումը Սփիւռքի շուրջ 100ամեայ պատմութեան մէջ փնտռուած անհրաժեշտութիւն եւ իրագործելի առաջադրանք եղած է:

Սփիւռքի ձեւաւորման օրերուն Ազգային եւ Միութենական դպրոցներուն համար բարիք եղաւ վերապրող սերունդի ներկայացուցիչներուն ուսուցչական պաշտօն վարելը: Անոնք ոչ միայն ուսուցիչներ էին, այլեւ տնօրէններ, խմբագիրներ եւ հանրային գործիչներ: Վերապրողներու սերունդէն ետք, որոնց օրով Արեւելքի համայնքները օժտուեցան նախակրթարան, միջնակարգ եւ երկրորդական դպրոցական ցանցերով, մանկավարժ ուսուցիչի անհրաժեշտութիւնն ու առաջադրանքը միշտ ալ հրապարակային քննարկման առարկայ դարձան: Բայց համայնքէն ներս հայ ուսուցիչ-մանկավարժի կարիքը տարուէ տարի կը մեծնար: Շրջան մը այդ կարիքը եկան բաւարարելու Անթիլիասի դպրեվանքի, Երուսաղէմի Ժառանգաւորաց, Վենետիկի Սուրատ-Ռաֆայէլեան վարժարանի, Կիպրոսի Մելգոնեան կրթական հաստատութեան, Պէրյուրի հայ ձեմարանի եւ երկրորդական վարժարաններու հայագիտական բաժանմունքներէն շրջանաւարտները: Պէրյուրի ֆրանսական համալսարանը եւ Հայկազեան Գոլէճը այդ գետնի վրայ ակնկալութիւններ ստեղծեցին: Սակայն Առաջինի հայագիտական ամպիոնը ներկայիս, դժբախտաբար, չի գործեր, իսկ Հայկազեան համալսարանի հայագիտականին կը գործէ առանց մնայուն ուսանողի:

Յօդուածը կ'անդրադառնայ Սուրիոյ, յատկապէս, հալէպահայ համայնքի մանկավարժական փորձագէտներու պատրաստութեան կարելորդութեան եւ դասաւանդման մասնագիտական խնդիրներուն:

Սփիւռքի հայ համայնքներու համար մանկավարժական անձնակազմեր (կադրեր) եւ համայնքային գործիչներ պատրաստելը յոյժ կարեւոր եւ խիստ անհրաժեշտ էր եւ է, որովհետեւ այդ կեդրոններու առկայութիւնն ու դերակատարութիւնը մեծ նշանակութիւն ունէին, ունին եւ պիտի ունենան Սփիւռքի այս կամ այն համայնքի կենսունակութեան ապահովումին:

Հետազօտութեան հիմնախնդիրը: 2011 թ. Սուրիոյ մէջ սկիզբ առած քաղաքացիական պատերազմի հետեւանքով հայ համայնքի զաւակները տեղաշարժի ենթարկուեցան: Ոմանք գաղթեցին Սուրիոյ այլ մարզեր, իսկ մեծ հատուածը դէպի Լիբանան, Հայաստան, Եւրոպա, Աւստրալիա եւ ԱՄՆ: Գաղթող հասարակ քաղաքացիին կողքին գաղթեց, քաղաքական գործիչը, համայնքի ղեկավարը եւ մասնագէտ մանկավարժը: Արաբերէն առարկաներ դասաւանդող նախկին ուսուցիչի պաշտօնը համալրեց նոր շրջանաւարտը, սակայն հայկական վարժարաններէն ներս մայրենի լեզուի, գրականութեան մանկավարժ ուսուցիչի կարիքը դարձաւ խիստ հրամայական:

Հակառակ այն իրողութեան, որ 1996 թուականէն սկսեալ Հալէպի մէջ սկիզբ առած է Համագգային Հալէպի հայագիտական քառամեայ դասընթացքը եւ իր երկու տաս-

նամեայ գործունեությամբ ունեցած է շուրջ երեք տասնեակ շրջանաւարտներ, բայց եւ այնպէս չկրցաւ լրացնել այն բացը, որու հետեւանքով այսօր համայնքը կանգնած է անել կացութեան առջեւ:

Հիմնախնդիրին առնչուող արդիական այլ հետազոտութիւններու եւ հրատարակութիւններու կարճ վերլուծութիւնը: Թեմային վերաբերեալ, յատկապէս համայնքի կրթական օժախներէն ներս առկայ մանկավարժական եւ մեթոտաբանական հիմնախնդիրներուն առաւել չափով անդրադարձած է Դոկտ. Նազիկ Յարութիւնեանի «Լիբանանի և Սիրիայի հայկական դպրոցները» մենագրութիւնը [8]: Հեղինակը քաջածանօթ է երկու համայնքներու դպրոցավարական աշխատանքներուն, գիտաքննական վերլուծութեան ենթարկած է համայնքներէն ներս կատարուած մանկավարժական աշխատանքը, խօսած է նաեւ Սուրիոյ տարբեր շրջաններու հայկական կրթարաններու հիմնադրութեան, գործունեութեանց եւ պետական սահմանափակումներու մասին, միաժամանակ քննած է տուեալ համայնքներու մանկավարժական-մեթոտաբանական խնդիրները, հայագիտական առարկաներու մատուցման եղանակները, դասագիրքերու մեթոտաբանութիւնը, ու հայագիտական դասընթացքներու կարեւորութիւնն ու բացթողումները: Ն. Յարութիւնեանի աշխատութիւնը սկզբնաղբիւր է թեմայի վերաբերեալ, որովհետեւ հեղինակը իր հետազոտական աշխատանքը կատարած է այդ համայնքներ այցելութեան ընթացքին եւ որպէս մանկավարժ, իր դիտարկումները այժմեական են, որովհետեւ Սուրիոյ տասնամեայ (2011-էն մինչ օրս) պատերազմը համայնքը կանգնեցուցած է նոյն եւ նոր հիմնախնդիրներու առջեւ: Թեմայի ուսումնասիրութեան սկզբնաղբիւր է Յակոբ Չոլաքեանի «Սուրիոյ դպրոցներու պատմութեան» երկհատոր [12, 13] աշխատութիւնը. հեղինակը մանրամասն կը պատմէ գաղթական հայոց տեղաբաշխման, հայկական բնակավայրերու կրթական գործի ստեղծման, թեմական եւ մշակութային կեանքի պատմութիւնը: Չոլաքեան դպրոցներու պատմութեան աշխատութեամբ կը ներկայացնէ Սուրիոյ անկախութենէն ետք եւ տարբեր տարեշրջաններու պետական սահմանափակումները կրթական ոլորտէն ներս նաեւ, հայագիտական առարկաներու դասաւանդման արգելքներու, որոնք կը խոչընդոտէին հայապահպանման գործի յառաջընթացին: Հետազոտական կարեւոր աշխատանք է Արտերկրի հայագիտական կեդրոններու նուիրուած աշխատութիւնը [14], ուր հեղինակները քննութեան առարկայ կը դարձնեն աշխարհի չորս տարածաշրջաններու՝ Ամերիկա, Եւրոպա, յետխորհրդային երկիրներու եւ Մերձաւոր Արեւելքի հայագիտական կեդրոններու դերի կարեւորութեան հայ համայնքի կեանքին եւ անդրադարձ կը կատարեն անոնց արդի խնդիրներուն, գործունեութեան հիմնական ուղղութիւններուն եւ ներուժի գնահատման: Ոչ պակաս աղբիւր է տուեալ թեմայի ուսումնասիրութեան համար Մփիւղքի հայալեզու մամուլը («Նոր Փիւնիկ», «Արեւելք», «Ազդակ», «Եփրատ», «Յառաջ», «Աւետիք», «Օշական» պարբերաբերթ եւ այլն):

Յօդուածի նպատակը: Յօդուածին նպատակն է ակադեմական կառոյցներու մանկավարժ-մեթոտաբան հետազոտողներուն նիւթ հայթայթել Միջին Արեւելքի երկիրներու, յատկապէս Սուրիոյ մէջ հայագիտական առարկաներու ուսուցման գործընթացին, տուեալ երկրի պետական կրթական համակարգէն ներս հայագիտական առարկաներու սահմանափակման, ուսուցման մեթոտաբանութեան, առկայ ծրագիրներուն եւ ամենէն կարեւորը հայագիտական առարկաներ դասաւանդող մասնագէտ մանկավարժ անձնակազմեր պատրաստելու առնչութեամբ տարուած աշխատանքներուն եւ անոնց գնահատման:

Հայկական համայնքներու պատմութիւնը հետազոտողները ճիշդ վերլուծութիւն կատարած են Մերձաւոր Արեւելքի հայկական համայնքներու առկայութեան եւ գոյատեւման վերաբերեալ: Ըստ մասնագէտներու՝ Մերձաւոր Արեւելքի հայկական համայնքները ընկալուած են «արեւմտահայ մշակութային-լեզուական, քաղաքակրթական «կողի»» [14, էջ 102], կրողները եւ այդտեղ է, որ անաղարտ պահպանուած են վերոնշեալները:

Հետազոտութեան նորոյթը: Սուրիոյ հայ համայնքի հայագիտական առարկաներ դասաւանդող ուսուցիչներու մասնագիտացման գերխնդիրը (հիմնահարցը) չէ վրիպած սփիւռքահայ մտաւորականութեան տեսադաշտէն, քանի որ յետեղեռնեան տարիներուն սուրիահայ համայնքէն ներս սակաւ էին նախաեղեռնէն վերապրող մանկավարժները, ուստի ուսուցիչներու կրթական-մասնագիտական կարողութիւններու կատարելագործման նպատակով 1925 թ. կը ձեռնարկուի Սուրիահայ ուսուցչական միութեան կազմակերպումը, որուն նպատակն էր նպաստել Սուրիոյ հայութեան կրթական գործի բարձրացման: Սակայն Հալէպի մէջ միայն 1930ականներուն հանդէս կու գան առաւել կազմակերպուած Ուսուցչական միութիւն մը՝ Հալէպահայ ուսուցչական միութիւն անուանումով, որ պիտի գործէր մինչեւ 1950 թ. վերջը:

Ընդհանուր առմամբ մասնագէտ ուսուցիչի պակասը միշտ ալ զգալի եղած է Մերձաւոր Արեւելքի հայ համայնքներէն ներս ու մինչ օրս կը շարունակէ առաջնահերթը մնալ: Այդ պայմանաւորուած էր ոչ միայն կրթական-մասնագիտական, այլեւ շաղկապուած ընկերատնտեսական պայմաններով:

Հիմնական նիւթի շարադրանքը: Կրթամանկավարժական գործունեութեան անհրաժեշտութիւնը Սփիւռքի (Սուրիոյ) մէջ

ա) 1920-1960 թթ.

Սուրիոյ, ի մասնաւորի Հալէպի, հայ համայնքի կազմաւորման օրերուն ազգային եւ յարանուանական կրթօճախներէն ներս մանկավարժ-մասնագէտ, յատկապէս ՀԱՅ ուսուցիչի պահանջքը առաջնահերթ էր, որովհետեւ «ուսուցիչների մասնագիտական որակից, կրթական մակարդակից եւ նաեւ մեթոտական զինուածութիւնից» էր կախեալ «ուսուցման գործընթացի արդիւնաւետութիւնը եւ կրթութեան որակը» [8, էջ 37]: Սակայն հայ հմուտ մանկավարժի առկայութեան պարագային ալ ուսուցիչը չէր խրախուսուէր ու գնահատուէր ոչ միայն հայ հասարակութեան, այլեւ համայնքի պատասխանատու մարմիններու կողմէ: Նիւթապէս ու բարոյապէս արհամարհուած ասպարէզի նուիրեալները, մտաւորական ուսուցիչները, յաճախ ապրած ու ստեղծագործած են համեստ պայմաններու մէջ, յատկապէս յետեղեռնեան շրջանին: Նոր Փիւնիկ՝ «Գնահատենք ուսուցիչները» խմբագրականով կարծարծէ ուսուցիչի դերի ու հեղինակութեան հարցը. կ'արձանագրէ, որ ընկերութեան այս խաւը, «...անկախ շրջապատի տնտեսական վիճակէն, անարժէք առարկայ մը ճանչցուած է, ենթակայ ամէն կարգի թաղական եւ հոգաբարձուական մարմինի քմահաճ կարգադրութիւններուն» [9, էջ 1]:

1925 թուականէն ետք երկրէն ներս տիրող անորոշութեան, տնտեսական տագնապին առնչութեւ, կաւելնար ուսուցիչներու մասնագիտացումի եւ վարձատրումի հիմնախնդիրները, որոնք համայնքի ձեւաւորման օրերէն մտաւորականութեան ուշադրութիւնը հրաւիրած էր իր վրայ: Ուստի նորահաստատ համայնքի եւ հայկական բնակավայրերու ուսուցիչներու կրթական-մասնագիտական կարողութիւններու կատարելագործման առնչութեամբ կը ձեռնարկուի Սուրիահայ ուսուցչական միութեան մը յառաջացման: Վերջինիս նպատակն էր նպաստել «Սուրիոյ հայ ժողովուրդի կրթական գործին բարձրացման» [3, էջ 1]: Այս միութիւնը, սակայն, երկար կեանք չ'ունենար, որովհե-

տեւ սկզբնական աշխատանքները կը կատարուին «կատարեալ ամլութեան» մէջ, որ կը յանգեցնէ կազմալուծուած վիճակի [10, էջ 2]:

1930-ական թթ. հետզհետէ աճող դպրոցներու հետ կ'աւելնար հայ ուսուցիչներու թիւը, որ անհրաժեշտութիւն կը դառնար մասնագիտօրէն կամակերպուիլը: Հայ ուսուցիչին այս անբաղձալի գոյավիճակը բարուքելու եւ համեմատաբար աւելի բարեկեցիկ կեանք մը ապահովելու առաջադրանքէն թելադրուած՝ 1938-ի սկզբնական ամիսներուն փորձեր կը կատարուին ուսուցչական միութիւն մը յառաջացնելու: Այդիլին կայացած երկրորդ հանդիպման ընթացքին 40-է աւելի ուսուցիչ-ուսուցչուհիներու ներկայութեամբ կը քննարկուի նախապէս պատրաստուած ծրագիր-կանոնագիրը, «որ միաձայնութեամբ վաւերացուեցաւ, քանի մը թեթեւ սրբագրութիւններէ վերջ» [«Ազդակ» օրաթերթ, 1, էջ 2]: 1938 թ. ծնունդ առած Հալէպահայ ուսուցչական միութիւնը կը գործէ մինչեւ 1963 թուականը: Այս կը նշանակէ որ քսանական թուականներու մասնագիտացման հիմնախնդիրը չէր կորսնցներ իր արդիականութիւնը կրթական-մասնագիտական եւ հասարակական-տնտեսական բնագաւառներու մէջ: Հալէպահայ ուսուցչական միութիւնը պարբերաբար հաւաքներ կազմակերպած էր մանկավարժական, հոգեբանական եւ տարբեր դասանիւթերու եւ կարգերու մեթոտական դասախօսութիւններ, մանկավարժական փորձեր փոխանակելու համար [5, թ. 1]:

Սակայն Սուրիոյ անկախութեան տարիներուն երկրի կրթութեան նախարարութեան կողմէ նամակ մը կ'առաքուի յարանուանական եւ մասնաւոր վարժարաններու ղեկավարութեան, որով կը շեշտուէր ազգային դաստիարակութեան կարեւորութիւնը եւ կ'ուզէր զայն իրականացնել՝ իրագործելով «երկրի եւ պետական, եւ մասնաւոր դպրոցներուն մէջ: «Պետական լեզուն արաբերէնն էր, հետեւաբար ուսման լեզուն պետք է արաբերէն ըլլար, նոյնպէս եւ դպրոցական բոլոր դիւանական թուղթերը պետք է արաբերէն ըլլային» [11, էջ 249]:

Դպրոցներու ծրագրային փոփոխութեան առիթով Ուսուցչական միութիւնը կը դառնայ հրատարակչական մարմին՝ սուրիահայ ուսանողին համար պատրաստելով արաբերէնի, պատմութեան եւ աշխարհագրութեան մատչելի դասագիրքեր, որոնք բարձր կը գնահատուին ու կը վաւերացուին «Սուրիական լուսաւորութեան նախարարութեան կողմէ 1952-ի թիւ 1953 հրամանագրով» [6, թ. 29/28-30]:

1947 թ. Ազգային իշխանութեան նախաձեռնութեամբ եւ թեմի Առաջնորդի՝ Զարեհ Եպս. Փայասլեանի հովանաւորութեամբ Հալէպի մէջ դանիացի բարերարուհի՝ Քարէն Եփփէ երբեմնի այրիանոցի տեղ կը հիմնադրուի Ազգային Քարէն Եփփէ ճեմարանը, որով պիտի լուծուէր բարձրագոյն կրթութիւն ստանալու հարցը: Նախակրթարաններէն շրջանաւարտներու մեծ մասը հնարաւորութիւնը պիտի ունենար միջին եւ աւագ կրթութիւնը ստանալու այդ կառոյցէն ներս: Ճեմարանը 50-ական թուականներուն կը ներառէր Հայագիտական բաժանմունքը, ուր, բացի պետական կրթական ծրագիրէն, այս բաժանմունքը առաւել շեշտը կը դնէ հայագիտական առարկաներու աւանդմամբ: Խորապէս կ'ուսումնասիրուէր Հայաստանի աշխարհագրութիւն, հայոց պատմութիւն, մատենագրութիւն, գրականութիւն, իմաստասիրութիւն, ընկերաբանութիւն, մանկավարժութիւն, հոգեբանութիւն, եկեղեցական պատմութիւն, արաբերէն, ֆրանսերէն եւ անգլերէն [2, էջ 363]: Հայագիտական բաժանմունքին կը հետեւէին ոչ միայն Հալէպի նախակրթարաններէն շրջանաւարտները, այլ կը ներգրաւուին Սուրիոյ հայկական գաւառներէն եւ հայաշատ կեդրոններէն եկող երիտասարդներ, բայց անոնցմէ ոչ բոլորը ընթացաւարտ ըլլալէ ետք կը վերադառնային իրենց ծննդավայրերը եւ կը լրացնէին այն բացը, որուն կարիքը ունէր հայկական գաւառներու կրթարաններու ուսուցչական կազ-

մերը, այլ խօսքով՝ անոնք կը համալրէին տեղի ուսուցչական կազմերը: Այսպիսով՝ ճեմարանը իր առաքելութեամբ պիտի հանդիսանար այն կեդրոնը, ուրկէ շրջանաւարտները պիտի վարէին ուսուցիչի, ազգային գործիչի, խմբագիրի եւ այլ պաշտօններ ոչ միայն համայնքէն ներս, այլեւ ողջ Սփիւռքի տարբեր համայնքներու զանազան կառոյցներէն ներս:

1950-ական թուականներու վերջը Հալէպի ՀԲԸՄ Լազար Նաճարեան Գալուստ Կիւլպէնկեանն ու Կիլիկեան ճեմարաններու առկայութիւնը նաեւ պիտի լրացնէր համայնքի եւ շրջաններու վարժարաններու կարիքը իր շրջանաւարտներով:

1960-ին կը կազմուի Սուրիացի Արաբ Ուսուցիչներու Մենտիքան, որ կը ստանայ պետական վաւերացում՝ ընդգրկելով համայնքային եւ պետական վարժարաններու բովանդակ ուսուցչութիւնը, նաեւ մեր ազգային վարժարաններունը [6, թ. 29]:

Դամասկոսահայ խումբ մը ուսանողներու ջանքերով 1966 թ. կը հիմնադրուի Հայ համալսարանականներու միութիւնը իր մասնաճիւղերով: Միութեան նպատակը եղած է միաւորել տարբեր կուսակցութիւններու պատկանող ուսումնառու երիտասարդութիւնը՝ ընդգրկելով զանոնք համատեղ եւ արդիւնաւէտ աշխատանքի [7, թ. 28-29]:

1958 թ. Երեւանի համալսարան կ'ընդունուին արտասահմանեան ուսանողներու առաջին խումբը: 1960-ական թուականներէն սկսեալ, ինչպէս վերը նշեցինք, սուրիահայ երիտասարդ-երիտասարդուհիներ իրենց ուսումը կը ցած էին կատարելագործել Հայաստանի տարբեր համալսարաններէն (ԲՈՒՀ-երէն) ներս՝ Երեւանի պետական համալսարան, բժշկական ինստիտուտ, Աբովեանի անուան պետական մանկավարժական համալսարան, «Ուլիտէինիկական» ինստիտուտ [8, էջ 244]: Անոնք հայրենի բարձրագոյն հաստատութիւններէն ներս կը հետեւէին իրենց ցանկացած մասնագիտութեան. ընթացաւարտ ըլլալէն ետք Սուրիա կը վերադառնային՝ իրենց ողջ գիտելիքն ու կարողութիւնը ի սպաս դնելու հայմայնքի վարժարաններէն ներս աշակերտած երեխաներուն հայեցի կրթութիւն եւ դաստիարակութիւն՝ նպաստելով հայապահպանման գործին [8, էջ 22]:

Հալէպահայ ուսուցչական միութեան վարչութիւնը Խորհրդային Հայաստանի արտասահմանեան երկիրներու հետ բարեկամութեան եւ մշակութային կապի Կոմիտէի տիկին Բերսաբէ Գրիգորեանովին ուղղած պաշտօնական նամակով հայրենի կառավարութենէն յաճախ խնդրած է հրաւիրել սփիւռքահայ ուսուցիչները, որպէսզի տեսնեն Մայր հայրենիք՝ Սովետական Հայաստանը, եւ ներշնչուին անոր հսկայ նուաճումներով: 1962-ի օգոստոսին, Ուսուցիչներու կատարելագործման կոմիտէի եւ Բարեկամութեան կոմիտէի նախաձեռնութեամբ, Երեւան կը հրաւիրուի սփիւռքահայ ուսուցիչներու առաջին խումբը՝ բաղկացած տնօրէններէ եւ հայոց լեզուի դասատուներէ [6, թ. 30]:

բ) 1960-ական թուականէն ցայսօր

1964 թ. յունիսին կը հիմնադրուի Սփիւռքահայութեան հետ մշակութային կապի կոմիտէն: Կոմիտէի հիմնական խնդիրներէն էր նաեւ սփիւռքահայ ուսուցիչներու վերապատրաստման ծրագիրի իրականացումը: Ուստի Սփիւռքահայութեան հետ մշակութային կապի կոմիտէն համագործակցաբար ՀՀ լուսաւորութեան նախարարութեան ուսուցիչներու կատարելագործման ինստիտուտի հետ, կ'իրականացնէ «սփիւռքահայ ուսուցիչներու մասնագիտական, հոգեբանական կամակարճական եւ մեթոտական» վերապատրաստման դասընթացքներ [8, 22-23]: 1966 թ. Օգոստոս-օկտտեմբեր ամիսներուն, հինգերորդ անգամ, եօթը երկիրներէն, Սուրիայէն նաեւ, 29 սփիւռքահայ ուսուցիչներ եւ 30 օրով՝ սփիւռքահայ 80 երեխաներ կ'այցելէն Հայաստան [15, էջ 139]:

Հայրենիք-Մփիւոք յարաբերութիւններու իրականացուող ճանապարհին, սակայն, յաճախ խոչընդոտներ կը յայտնուէին, որոնցմով կը թերագնահատուէր կոմիտէի գործունէութիւնը: Օրինակ՝ Հայրենիքէն ներս ուսուցիչներու վերաորակաւորման դասընթացքին ուսուցիչներու նշանակումը վստահուած էր Հալէպահայ ուսուցչաց միութեան վարչութեան: Բայց վերջինս իր հայեցողութեամբ էր որ Հայաստան կ'ուղարկէր հայ ուսուցիչը, ինչ որ համայնքէն ներս կը ստեղծէր անախորժութիւններ: Մփիւոքի կոմիտէի նախագահի տեղակալ Ա. Մարտիրոսեան իր ամսասանքը կ'արտայայտէ, երբ կ'իմանայ որ Հայաստան հրաւիրուող մփիւոքահայ ուսուցիչներու ընտրութիւնը երբեմն քմահաճօրէն կը կատարուէր: Ան կը յստակեցնէ, որ կոմիտէի նպատակն է «ամեն տարի հետեւողականօրէն Հայաստան» հրաւիրուին մփիւոքահայ ուսուցիչներ. ցանկութիւն կը յայտնէ որ համայնքի բոլոր ուսուցիչներու հնարաւորութիւն տրուի այլցելէն: Հայրենիք, յատկապէս անոնք, որոնք «երկարամեայ փորձով եւ հմտութեամբ արժանի են դարձել մանկավարժի բարձր կոչմանը» [15, էջ 139]: Երկարամեայ փորձ եւ հմտութիւն ունեցող ուսուցիչներէն շատ քիչեր հետեւողական աշխատանքով կը փորձէին զբաղիլ ինքնագարգացմամբ: Ոմանք ալ կը շարունակէին իրենց հնացած գիտելիքները փոխանցել նոր սերունդին. իսկ որոշ տոկոս մըն ալ տակաւին աւագ դպրոցէ մը ընթացաւարտ, արդէն ներգրաւուած էր ուսուցչական պաշտօնին:

Ասկէ բացի՝ ներկուսակցական, ներհամայնքային պայքարը խոր արմատներ ձգած էր դեռ քսանական թուականներէն սկսեալ՝ համայնքի ձեւաւորման ժամանակահատուածին [12, էջ 151-158], ու մինչ օրս կը շարունակուի: Ահաւասիկ այս բոլորը եւ այլ հիմնախնդիրներ իրենց ներագոյցութեամբ կը խոչընդոտէին մանկավարժական գործունէութեան Սուրիոյ հայ համայնքէն ներս:

Այնուամենայնիւ, Սուրիոյ թեմերէն ներս՝ Բերիոյ թեմ, Դամասկոսի թեմ եւ Ճեզիրէի առաջնորդական փոխանորդութիւնը, տասնեակ տարիներ ճիգ չխնայեց հետեւողական աշխատանքով, դասախօսութիւններով նպաստել մանկավարժներու գիտելիքներու ամրագրումին: Կրթական համակարգող մարմինի բացակայութիւնը, դասագիրքերու ժամանակավրէպ ըլլալը կամ տարբեր դասագիրքերով դասաւանդումը մեծ մասամբ չխանգարեց հայաստեղծման գործին, այստեղ հիմնական խոչընդոտը հայագիտական առարկաներու դասաւանդումն էր ոչ մասնագէտներու կողմէ եւ դասաւանդման մեթոտաբանութեան անհրաժեշտութիւնն էր, որ կը բացակայէր հայկական կրթարաններէն ներս՝ ի տարբերութիւն Սուրիոյ պետական կրթական համակարգին, որ անդադար վերաորակաւորման ծրագիրներով, մանկավարժական դասամատուցման մեթոտաբանութեամբ կը փորձէր նորարարութիւն մտցնել կրթութեան ոլորտէն ներս: Մփիւոքի, Սուրիոյ մէջ, «... հայկական վարժարաններու ամենամեծ խնդիրներէն մէկը կը մնայ ուսուցիչներու ոչ բաւարար մեթոտական զինուածութիւնը» [8, էջ 251]:

Մփիւոքի բոլոր կառոյցներու, մասնաւոր կրթական համակարգին, մամուլի մէջ եւ ամենուրեք մշտական կարիք մըն էր հայագիտական, մասնաւորաբար հայերէնի, արեւմտահայերէնի, բաւարար հմտութիւն ունեցող անձնակազմերու գոյութիւնը: Ասիկա աւելի քան, քառասնամեակէ մը ի վեր տագնապի չափանիշներու հասած իրողութիւն մըն է: Ահա այդ պայմաններէն թելադրուած աւելի գործնապաշտ նպատակներով վերջին քառասնամեակին սկսան գործել, գործեցին ու կը գործեն շարք մը հայագիտական մեծ մասով քառամեայ դասընթացքներ:

Սուրիոյ մէջ հայագիտական գիտելիքներու եւ մանկավարժներու պատրաստելու առաջադրանքէն թելադրուած հայ երիտասարդներ իրենց բարձրագոյն ուսումը կատարելագործելու նպատակով կը մեկնէին Լիբանան սանը դառնալու Մեծի տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան դպրեվանքին, Հայկազեան հայագիտական համալսարանի հայագիտական բաժանմունքին եւ համազգայինի հայագիտական բարձրագոյն հիմնարկի դասընթացներուն (նաեւ ուսանողուհիներ): Վերջինիս ընթացքը տեւեց մինչեւ 1970-ական թուականներ, Լիբանանի քաղաքացիական երկրորդ պատերազմ, ուր ժամանակաւոր կանգ առաւ դասընթացքը:

1981-1982 տարեշրջանին Հալէպի Միփթարեան վարժարանի տեսչութիւնը կը ձեռնարկէ Հայագիտական երկամեայ դասընթացքի, որ կը տեւէ շուրջ մէկ տասնամեակէ աւելի: Դասընթացքներուն իրենց մասնակցութիւնը կը բերեն Հալէպի հայկական վարժարաններու ուսուցչուհիներ, երկրորդական վարժարաններէ շրջանաւարտուիներ: Կը դասաւանդուի հայոց լեզու, գրաբար, հայոց պատմութիւն, մատենագրութիւն, գրականութիւն եւ այլն: Մասնակցողները դասընթացքի աւարտին կը ստանային համապատասխան վկայականներ [16, էջ 216; 218; 230; 270; 286; 300; 326; 422; 427; 453]:

1980-ական թուականներուն եւս Հալէպէն խումբ մը ուսանողուհիներ իրենց հայագիտական ուսումը ստանալու մտադրութեամբ կը մեկնին Լիբանան՝ հետեւելու Պէյրութի Համազգային հայագիտական բարձրագոյն հիմնարկի դասընթացքներուն: Անոնք Հալէպ վերադառնալով նոր աւիշ կը հաղորդեն համայնքի ազգային, կրթական, հոգեմտաւոր եւ մշակութային կեանքին: Սակայն երկար կեանք պիտի չունենար անոնցմէ ոմանց արտագաղթի պատճառով:

1990-ական թուականներուն անհատական նախաձեռնութեամբ՝ հայագիտական ուսում ստանալու մտադրութեամբ, կրկին խումբ մը ուսանողներ կը մեկնին Լիբանան՝ հետեւելու Համազգայինի հայագիտական բարձրագոյն հիմնարկի եռամսեայ դասընթացքներուն, ուր լիբանանահայ դասախօսական կազմի կողքին, հիմնարկի դասընթացքներուն իրենց մասնագիտական փորձառութիւնը կը փոխանցեն հայրենի գիտնականները:

Յետագային հիմնարկի շրջանաւարտներէն ոմանք մեկնելով հայրենիք իրենց ուսումը կատարելագործեցին Երեւանի պետական համալսարանէն ներս՝ համաձայն այն յուշագրին, որ ստորագրուած էր Երեւանի պետական համալսարանի եւ Համազգային կեդրոնական վարչութեան ներկայացուցիչներու միջեւ: Անոնցմէ ոմանք վերադարձան ծննդավայր (Հալէպ, Դամասկոս, Գամիշլի եւ այլն). վաստակաշատ մանկավարժները, գործելով հայկական վարժարաններէն ներս, իրենց «մասնագիտական բարձր գիտելիքներուն կը զուգակցեն մանկավարժական վարպետութիւն, հմտութիւնն ու փորձառութիւնը» [8, էջ 38]:

1990-ական թուականներու կիսուն Սուրիոյ Համազգային շրջանային վարչութեան նախաձեռնութեամբ եւ Համազգայինի Կեդրոնական վարչութեան հովանաւորութեամբ սկիզբ կ'առնէ Համազգայինի Հալէպի հայագիտական եռամեայ, ապա՝ քառամեայ դասընթացքը (յետայսու՝ ՀՀՀԴ) 1 նոյեմբեր 1996ին: Համայնքէն ներս դասընթացքի ծնունդը փնտռուած անհրաժեշտութիւն եւ իրագործելի հրամայական էր: Դասընթացքի ծրագիրը կը միտէր՝ ա) համայնքէն ներս մշակութային կեանքը աշխուժացնելու հեռանկարով ենթահող պատրաստել, բ) յազուրդ տալ հայագիտական նիւթերու նկատմամբ հակում ունեցող ուսանողներուն, գ) եւ համայնքին կրթարաններէն ներս պատրաստել հայերէնաւանդ մանկավարժներ եւ զարկ տալ որակաւոր ուժի պատրաստութեան [4, էջ 39]:

Ուսանողներու հայագիտական գիտելիքները խորացնելու եւ դասընթացքին մանկավարժական թեքում տալու հետանկարով՝ համախորհուրդ Հայաստանի Համագգայինի երեւանեան գրասենեակին վարչութեան հետ Հալէպ կը հրաւիրուին հայրենի դասախօսներ, որոնք իրենց մասնագիտական դասընթացքներով հանդէս կու գան ուսանողութեան: Հայագիտականի ուսանողութեան դասաւանդուած է՝ գրաբար, մատենագրութիւն, աշուղական գրականութիւն, հայոց պատմութիւն, մանկավարժութիւն, մանկավարժութեան մեթոտիկա, հոգեբանութիւն, իսկ տեղաբնակ դասախօսներու կողմէ կ'աւանդուէր՝ հայոց լեզու, գուսանական գրականութիւն, բանահիւսութիւն, գրականութիւն, հայ դպրոցի եւ մանկավարժութեան պատմութիւն, աշխարհագրութիւն, հայոց պատմութիւն, աղբիւրագիտութիւն, հայ ձեռագրաց պատմութիւն եւ այլն [4, էջ 41-42]:

1996-2011 թթ. Համագգայինի հայագիտական դասընթացքը ունեցաւ շրջանաւարտներ, որոնցմէ շատեր արդէն լծուած են ուսուցչական ասպարէզ, իսկ ոմանք ալ, մեկնելով հայրենիք, իրենց ուսումը կատարելագործեցին Երեւանի պետական համալսարանի եւ Խաչատուր Աբովեանի պետական մանկավարժական համալսարանին մէջ:

Սակայն 2011-ին Սուրիոյ մէջ սկիզբ առած պատերազմի հետեւանքով տարուէ տարի կը նկատենք հայ բնակչութեան թիւի նոսրացում, հետեւաբար աշակերտութեան թիւի նուազում, եւ մասնագէտ ուսուցիչներու բացակայութիւն, հակառակ համայնքէն ներս գործող հայագիտական դասընթացքին:

Արդ, Սփիւքի մայր համայնք համարուող Հալէպ քաղաքը, աւելի քան հարիւրամեայ պատմութեան ընթացքին միշտ ձգտած է հայապահպան բազմապիսի աշխատանքներ տանելու նոր սերունդը փրկելով ուծացումէ: Սակայն ճանապարհին կանգնած քաղաքական, տնտեսական, ներազգային հարցերը միշտ ալ շեղած են ղեկավարութիւնը եւ խոչընդոտ հանդիսացած իրագործուելիք ծրագիրներուն իրականացման: Սփիւքի հայագիտական կեդրոնի գոյատեւումը կ'առնչուէր, սակայն, մանկավարժ ուսուցիչներ պատրաստելու այն կարեւոր հանգամանքին, որուն կարիքը այսօր եւս առաւել քան երբեւիցէ անհրաժեշտ է:

Գաղտնիք չէ, որ Սուրիոյ մէջ գործող եւ Լիբանանի մէջ ներկայիս դադրած Համագգայինի հայագիտական կեդրոնները, չունէին պետական ճանաչում եւ աջակցութիւնը, դեռ աւելին, Հակառակ հայ-արաբական դարաւոր քաղաքական, տնտեսական, կրթամշակութային շփումներուն՝ արաբական աշխարհի ակադեմական շրջանակներուն մէջ հայագիտութիւնը զարգացած չէր: Արաբական երկիրներու, այս պարագային Սուրիոյ, (95/ համալսարաններէն ներս հայագիտական ամպլիոններ կամ կառոյցներ չեն եղած, պէտք է ըսել, որ հալէպահայ համալսարանական միութիւնը փորձեր կատարէր է Դամասկոսէն ներս: Եղած են անհատ հայագէտներ, որոնք իրականացուցած են հայագիտական հետազոտութիւններ՝ Նիզար Խալիլի եւ Մարուան Մուտաուարը [14, էջ 94]:

Հայաստանի անկախացումէն ետք, ՀՀ դիւանագիտական ջանքերու շնորհիւ, քալեր կը ձեռնարկուին լրացնելու այդ բացը, որ կար արաբական երկիրներու հայագիտութեան ակադեմական կառոյցներէն ներս:

Սուրիոյ ՀՀ դեսպանութեան ջանքերով 2008 թ. Հալէպի պետական համալսարանէն ներս կը բացուի Հայոց լեզուի (արեւելահայերէնի) ուսուցման կեդրոն [14, էջ 95]: Պատերազմէն առաջ յառաջացած այս ամպլիոնը ընդհանրապէս չէ գործած եւ եթէ գործած է, ապա միջպետական կապերու շնորհիւ արեւելահայերէնի ուսուցում եղած է: Այդ հարցի վերաբերեալ մեր տեղեկութիւնները այնքան աղօտ են, որ զայն վերապահութեամբ կը փոխանցենք:

Եզրակացություն: Մերձաւոր Արեւելքի երկիրներու մէջ, ինչպիսին Սուրիան, հայազիտական կեդրոնի մը հիմնումը անհրաժեշտութիւն էր, քանի որ Մերձաւոր Արեւելքի համայնքները կը տարբերէին Սփիւռքի միւս համայնքներէն շեշտակի հայեցի դաստիարակութեամբ: Յետեղեռնեան տարիներուն այդ համայնքներուն մէջ, մանաւանդ վերապրողները առաւել նախանձախնդիր եղած են ազգային ինքնութեան պահպանման՝ կառչած մնալով լեզուին, կրօնին, մշակոյթին, պատմական յիշողութեան եւ այլն:

Սուրիոյ մէջ երկար տարիներ՝ մինչեւ 1996 թուականը, ուսուցչական ասպարեզին նուիրեալ անհատներ պատրաստող մնայուն հայազիտական կեդրոն գոյութիւն չէ եղած: Հայերէնի ուսուցչակազմ պատրաստելու մնայուն, լուրջ, ներշնչող քաղաքականութիւն մը եւ գործելակերպ մը չէ ստեղծուած: Համայնքի ուսումնական հարցերով զբաղած է թեմի Ուսումնական Խորհուրդը, ուր ոչ բոլորը մանկավարժներ, ուսուցիչներ էին: Կարճ ժամկետով Խորհուրդը ունեցած է ուսումնական հարցերով քննիչ, որու գլխաւոր պարտականութիւնը ոչ թէ մանկավարժներ պատրաստել էր, այլ Սուրիոյ, յատկապէս շրջաններու եւ գիւղական բնակավայրերու կրթական աշխատանքները համակարգողն էր: Ուսուցիչներու վերապատրաստման աշխատանքներ միշտ եղած են սուրիահայ դպրոցական շրջանակներուն մէջ: 1967-էն ետք այդ պարտականութիւնը որպէս օրէնք կը կատարէր երկրի կրթական նախարարութիւնը:

Հայազիտական ամպիոններէ կամ դասընթացքներէ (Պէրյութ, Հալէպ, Երեսն) շրջանաւարտներու ամենափոքր տոկոսը կը նուիրուէր կրթական ասպարեզ իբրեւ ուսուցիչ: Ոմանք կը հեռանային, իսկ նախակրթարանները շատ քիչ տոկոսով կ'գտուին անոնցմէ:

Հակառակ տարուած աշխատանքներուն՝ միշտ ալ ուսուցման եւ դասագիրքերու մեթոտական հարցերը դարձած են ու կը դառնան այժմեական:

THE ROLE AND NECESSITY OF HIGHER CENTERS OF ARMENIAN STUDIES IN DIASPORA (SYRIA). RETROSPECTIVE ANALYSIS

Fishenkjian Ani

Institute of History, NAS of the RA

Republic of Armenia

fishenkjianani@gmail.com

Summary

In the early years of the Armenian community of Syria, we were fortunate to have educators with advanced pedagogical training or experience playing educational roles. They came from institutions such as the Berberian Central College of Constantinople, the Sanasarian College of Karin (Erzurum), the Armash Seminary near Constantinople and the Gevorgian Seminary of the Mother See Holy Etchmiadzin. However, as these educators in time became less available, it became clear that the community needed to seek out and support new educational professionals.

Armenian communities in the Middle East, being near their historical homeland, have demonstrated a strong commitment to preserving their national identity, religion, language, historical memory, and culture. The presence of Armenian studies centers in these communities has been instrumental in comprehending and safeguarding the Armenian heritage.

In 1938, the initiative to train pedagogical experts met with a positive response from the national authority and intellectuals of the Armenian community in Syria, leading to the establishment of the Aleppo Armenian Teachers' Union. This union aimed to enhance the intellectual capabilities of educators, promote national education, foster public interest in national education and ensure the intellectual development of the new generation through the latest pedagogical practices.

Nevertheless, one of the significant challenges confronted by the elementary schools in Syria was the inadequacy of methodical training for teachers due to the absence of Armenian studies centers for teacher training. This concern was only addressed in 1996 with the establishment of the Aleppo Armenian Studies Center by the Hamazkayin's Syrian Regional Administration which sought to bridge this gap.

The presence of proficient Armenian teachers has played a crucial role in the preservation and advancement of the Western Armenian language. Through their dedication, the Armenian generation has thrived and flourished both within and beyond the realms of educational institutions.

Keywords: *Diaspora, Aleppo, Armenology course, teacher, lecturer, methodology, experience, education.*

РОЛЬ И АКТУАЛЬНОСТЬ ДИАСПОРАЛЬНЫХ АРМЕНОВЕДЧЕСКИХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ (СИРИЯ): РЕТРОСПЕКТИВНЫЙ АНАЛИЗ

Фишенкджян Ани

Институт истории НАН РА

Республика Армения

fishenkjianani@gmail.com

Аннотация

В период формирования армянской общины в Сирии считалось особым везением, если среди выжившего поколения находились специалисты с высшим педагогическим образованием либо заслуженные педагоги из Центральной гимназии Константинополя, гимназий Берберяна, Карно Санасаряна, церковной школы Дпреванка, духовной семинарии Геворкяна при Первопрестольном Эчмиадзине и т.п.

При отсутствии соответствующих специалистов армянская община, в данном случае сирийская, была вынуждена заниматься поиском педагогических кадров среди членов общины и обеспечивать им комфортные условия.

Не является секретом тот факт, что армянская диаспора Ближнего Востока находилась в географической близости от своей исторической родины.

Исследователи истории ближневосточной армянской диаспоры пришли к выводу о том, что отличие осевших в странах Востока армян от своих соотечественников в других странах состоит в том, что первые в большей степени привержены сохранению своей национальной идентичности, включая религию, язык, историческую память, культуру и т.д.

Функционирующие в этих диаспорах арменистические центры в очередной раз подтверждали эту непреложную истину.

Вопрос подготовки педагогических кадров был решен в 1938 г., когда благодаря усилиям национального руководства армянской общины в Сирии был создан Учительский союз армян Алеппо.

Руководство общины задавалось целью не только развить общеобразовательный уровень педагогов, но и выработать единое видение национального образования при содействии родительского коллектива, а также повысить интерес общества к национальному образованию.

Упомянутый союз просуществовал более одного десятилетия, до тех пор пока в 1960-м г. в Сирии не был создан государственный консорциум, после чего указанный союз перешел под юрисдикцию государства.

Данная статья является попыткой ретроспективного анализа основных тезисов, касающихся вопроса актуальности и необходимости педагогических кадров в национальных школах армянской диаспоры в Сирии и в особенности, в Алеппо, а также методологических проблем, с которыми по сей день сталкиваются указанные школы.

Несмотря на проведенную ранее работу, наиболее серьезным вызовом для армянских школ продолжает оставаться проблема методологической переподготовки педагогических кадров по причине отсутствия в течение длительного времени специализированного арменистического центра в Сирии.

И лишь начиная с 1996 г. в Алеппо начал функционировать арменистический центр при Сирийском общенациональном территориальном управлении.

Тем не менее, диаспоральные арменистические образовательные заведения в дальнейшем не были переквалифицированы в вузы с академическим преподаванием, либо в обычные архивные учреждения, а выполняли объединительную миссию для многих профессионалов, благодаря чему сотни молодых армян были воспитаны в духе преданности и верности национальным и духовно-нравственным идеям.

Ключевые слова: *Диаспора, Алеппо, курс арменоведения, педагог, преподаватель, методика, опыт, образование.*

Օգտագործուած գրականութեան ցանկ

1. «Ազդակ» օրաթերթ, 12 Ապրիլ 1938, Պէյրութ:
2. Գեորգեան Կարօ, Ամէնուն Տարեգիրք, Բ. տարի, 1955, Պէյրութ-Լիբանան, «Սուրիոյ հայ գաղութը»:
3. Ծրագիր-կանոնագիր Հայ Ոստոցական Միութեան Սիւրիոյ, 1925. ա տ.:
4. Հալէպի Համազգայինի Հայագիտական դասընթացքը, «Շաւիղ» պարբերագիրք, Դ., Հալէպ, 2003:
5. Հայաստանի ազգային արխիւ (յետայսու՝ ՀԱԱ, ֆ. 1421, ց. 3, գ. 3, թ. 1):
6. ՀԱԱ, ֆ. 875, ց. 13, գ. 227, թ. 28-30:
7. ՀԱԱ, ֆ. 875, ց. 16, գ. 170, թ. 28-29:
8. Հարությունյան Նազիկ, Լիբանանի և Սիրիայի հայկական դպրոցները, Երևան, 2002:
9. «Նոր Փիւնիկ», Եռօրեայ թերթ, 6 Մայիս 1925, Պէյրութ:
10. «Նոր Փիւնիկ», Եռօրեայ թերթ, 27 Փետրուար 1926:
11. Չոլաքեան Յ., 1923-2013 Տարեգրութիւն Հայ Աւետարանական Բեթէլ վարժարանի, Հալէպ, 2016:
12. Չոլաքեան Յակոբ, Սուրիահայ դպրոցի պատմութիւն, Ա. հատոր, Երևան, 2021:
13. Չոլաքեան Յակոբ, Սուրիահայ դպրոցի պատմութիւն, Բ. հատոր, Երևան, 2021:
14. Սիմավորյան Արիստակէս, Հովյան Վահրամ, Ղանալանյան Տիգրան, Արտերկրի հայագիտական կենտրոնները. ներուժի գնահատում, Երևան, «Նորավանք», 2014:
15. Ֆիշենկճեան Ա., Սուրիոյ հայ համայնքի պատմութիւնը 1946-1970թթ., Երևան, 2018:
16. Ֆիշենկճեան Ա., Միխթարեան հայրերու կրթական գործունէութիւնը Հալէպի մէջ, «Կրթությունը 21-րդ դարում», թիվ 1(7), 2022, Երևան:

Получено: 13.09.2024

Received: 13. 09.2024

Рассмотрено: 21.09.2024

Reviewed: 21.09.2024

Принято: 27.10.2024

Accepted: 27.10.2024

© The Author(s) 2024

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License